

EGON ERWIN KISCH: LANDUNG IN AUSTRALIEN.

(Verlag Allert de Lange-Amsterdam, 1937.)

A korszerű riport zseniális mesterének legújabb műve pompás dokumentum az ötödik világrészről. „A száguldó riporter“ valósággal újból fedezi fel Ausztráliát, még pedig a legmaibb, legigazibb arculatában. Mint minden írásában, Kisch itt is az exotikus sajátságok mögött meghúzódó általános emberi és szociális vonatkozásokat kutatja. Kisch írásainak hagyományos kvalitásai ebben a könyvében is teljes mértékben érvényesülnek, amiről az alábbi mutatvány is tanuskodik. (M. E.)

Január, a nyár derekának legforróbb hónapja ma különösen derűlten veri vissza az ég fényét, huszonhatodikát írunk e hónapban, Ausztrália nemzeti ünnepnapja van ma, az Anniversary Day. A gyermekeknek ma tanítási szünete van, a középületeken zászlók lobognak, az öblök és fürdőhelyek tömöttebbek és hangosabbak, mint máskor. A fénypont a regatta, amely egész délután uralja Sydney kikötőjét.

Ha legalább tudná az ember, milyen nap évfordulója van ma, mi-ben áll a történelmileg fontos dátum, mi az a dicsőséges esemény, amiről megemlékeznek! Hogy ezt megállapíthassuk, átnéztük a mai ujságokat, mielőtt a regattához elindultunk. Az ünnepnap tónusra hangolt vezércikkek élén címek ékeskedtek, mint: „Alapításunk napja“ vagy egyszerűbben „Emlékezzünk“ és megemlékeznek Cook kapitányról, jogosan dicsőítik, amit emberi szellem, emberi erő ezen a földön alkotott, amelyre Cook kapitány annakidején az angol zászlót kitűzte. Az ilyen szavakból az olvasónak arra kell következtetnie, hogy ma lenne Cook kapitány e zászlókitűzésének az évfordulója. De ez nem áll, Cook nem 1770 januárjában, hanem áprilisban szállott Ausztráliában partra.

Próbáljuk meg hát magunk azt az eseményt felderíteni, amelynek emlékét ma ünneplik, mert az egyszer megtörtént. Egész Ausztráliára nézve alapvető fontosságú eseményt ünnepelnek. Ez lehetne először is a földrész felfedezése, de mint megállapítottuk, nem az. Másodsorban lehetne e fekete földrész fehér emberekkel, a szabad Británia szabad alattvalóival való betelepítésének kezdete. De hát akkor miért nem ünneplik, miért nem nevezik meg, sőt szinte elhallgatják őket? Bizonyára nem nagyon dicséretreméltó a szabad Britanniának e szabad alattvalói.

Nem dicséretreméltók? Talán annyira nem, hogy szinte restelik őket? Talán nem is szabad alattvalók? Most egyszeriben megvilágosodik előttünk: Anniversary Day az a nap, mikor az első hajórakomány láncofegyencet partra tették Ausztráliában. Bizony így van. A *The first fleet* (így szépitik meg az első fegyencszállítmányt): 1788 január 26.-án vetett horgonyt a Botany Bay-ban...

Az Egyesült-Államok demokratájának vagy republikánusának legnagyobb büszkesége, ha a családfáját egészen a *Mayflower* utasaiig vezetheti vissza; az Ausztráliára legbüszkébb ausztráliaiak között sem akad akár egy is, aki a hajókat ismerné, melyeken Arthur Phillip angol kapitány, Goethe és Maier Amschel Rotschild kortársa s ugyanugy, mint az utóbbiak, egy frankfurti polgár fia, fegyencszállítmányát az ismeretlen földrészre vitte.

Ezek a „törvényszegők“ itt nem követhettek el törvényszegéseket, a la Astor, Morgan és Vanderbilt, csak elszenvedhettek. Hosszú időnek előtte, még mielőtt a „Convicts“-eket, a fegyencet, mártíromságuk elszenvedése céljából a szűzföldön partra engedték, megkezdődött már a kinszenvedésük. Elsősorban az átkeléssel. Egymáshoz láncolva gubbasztottak Ausztrália jövődi pionirjai nyolc-tíz hónapot a viharverte hajó bűzös fenekén; éhezve, szomjazva, piszkosan, a skorbut és tüdővész véd-

telen áldozataiként. Aki horkanni mert, vagy gyanúba került, hogy felháborodásának szavakba adott kifejezést, annak testéből a hajókötél rázta vagy verte ki a lelket, aszerint, hogy az árbóc csúcsához, illetve lábához volt-e kötve. Azokra, akik betegség, elgyengülés, kínzások, kivégzések vagy hajótörés folytán nem érték meg az átkelés végét, éppoly kevésbé gondolnak vissza, mint azokra, akiknek sikerült partot érni és ezzel a mai emléknapra okot szolgáltatni.

A regatta javában folyik, az emberekkel tömött kikötő feszülten figyel. Pár pillanattal egy amerikai gőzös vergődik keresztül a part és a cél vonal között, dühös felháborodos csattan tizezernyi torokból a kilátás megzavarása miatt. Az amerikai gőzös utasai ügyet sem vetnek az üvöltésre, a versenyt figyelik. Ferdén fekszenek a csónakok, ferdén a vitorlák. A legénység, hat személy csónakonként, szinte kilóg a párkányon, feszül a szél ellenében, mégis minden pillanatban felborulhatnak és minden pillanatban összeütközhet két versenyző, képzeljük csak el.

De képzeljük el a vitorláshajókat is, amelyek a fegyenceket Ausztráliába vitték. Anglia érthető módon nem a legkitartóbb hajóit és a legkipuráltabb kapitányait adta az ilyen értéktelen szállítmányhoz és így bizony az ócska ládákból aránylag sok szenvedett a viharos uton hajótörést. De ez a hajótörés sohasem volt olyan, mint egyébkor szokott lenni, mivel a fogházszabályokat szigorúbban alkalmazták, mint a mentési előírásokat. Fegynehajónak semmi körülmények között sem volt szabad idegen kikötőbe befutni, mert lázadástól és szökéstől és erőszakos kiszabadítástól tartottak (a tilalmat a francia forradalom idején bocsájtották ki.)

Mikor a „George III.” az Entrecasteux csatornában léket kapott és süllyedni kezdett, 1835 április 24.-én volt ez, kétszázhusz fegyenc volt a hajón, ketrecekbe zárva. A víz emelkedett, a térdükig, a csipőjükig; a mellükig, a vállukig, a szájukig. A ketrecek rácsa kovácsolt vasból volt, nem engedett a fojtogató árból menekülni. Az őrzöngés! A rácsok rázása! Átkozodások a kapitány és a legénység ellen, mert nem nyitották ki a cellákat. Az ordítás túlvöltötte a vihart. A lék betömésén dolgozó legénységet páni félelem ragadta meg, nem a hullámokban való végtől, hanem a foglyok bosszújától. Már görbülnek a ketrecvasak, mondották, rögtön el fognak törni. Valóban fel is törtek már egyet. Erre a kapitány sortűzet parancsolt a cellákra, hogy az őrzöngőket a rácsoktól visszatereljék. A lövések ropogtak, miközben a „George III.” elmerült a mélybe. Hat egymáshoz láncolt fegyencet élve halászott ki az arra tartó Schöner „Luise“.

Mindenegyed hajó nem egyszer került abba a veszedelembé, hogy hasonló sorsra jut, az utasoknak még a legsúlyosabb bűnükért is, akarva nem akarva lakolniok kellett, mielőtt abba a kikötőbe jutottak, amely ma színektől, zászlóktól és versengő vitorláktól pompázik.

Éppen most ment neki a Breadly-Head-i bójánál egy versenycsónak a másíknak, a nézők tömege felüvölt, motorcsónakok száguldanak oda, a legénységet kihalásszák, csuromvizések és — nem kapnak díjat. „Szegény fiúk” — sóhajtja a tömeg, a leányoknak és asszonyoknak könny gyül a szemébe ennyi balszerencse láttán. A „Sussex” óceánjáró hajó kiköt a Circular Quay-n, virágok és papírkigyók repülnek a hajóra. Kalapokat lengetnek, az anyák magasba emelik a gyermekeiket, hogy a papát láthassák s a papa láthassa őket. Európából jön, mind Európából jönnek, a fegyencek is Európából jöttek, de senki sem fogadta őket, mikor ideérkeztek. Uj földet tártak fel a gyilkos őserdőkön és a sziklaláncolaton keresztülhatoló expedícióikkal. Fegyencek egyengették az utakat,

fedezték fel a szenet, irtották az erdőket, tették művelhetővé a földeket, építették a városokat, alapították az iskolákat, az első múzeumot, készítették az első könyveket és az első ujságot, ők voltak „az emberi erő és az emberi szellem“, amit ma olyan diszkrét szavakkal ünnepelnek.

Vége a regattának. Miközben a kormány hajóján a díjakat kiosztják, a nézők csónakjai a partnak tartanak, onnan villanyoson, teher és személyautókon vagy gyalog, haza. St. James Church-nél meg kell állnunk. St. James Church Oceánia legrégebb és legszebb temploma. Emléktáblák tapétázzák a belső falakat, siremlékek halottaknak, akiknek nincsen sírja, férfiaknak, akik a tengerbe veszttek, s az ósbózatban, a kőszívatagban pusztultak el, hajósoknak, felfedezőknak, a megszálló csapatok tisztjeinek. Itt van az ausztráliai szigetek és tengerek könyve felnyitva, márványlapjain olvasható, ha ugyan szépítve is, hogyan ment a fehérek behatolása végbe.

St. James Church építészé és építőmestere a fegyenc *Francis Greenway* volt, tőle valók Sydney legjobb épületei, sőt még a kikötőhidat is merészen megtervezte száz évvel a megvalósítása előtt, ugyanazon a helyen akarta megépíteni, amit száz évvel később modern mérnökök a legalkalmasabbnak találtak. Említsük meg talán, hogy a dóm számtalan emléktáblái között egy sem szól a dómépítő emlékének? Hiszen fegyenc volt.

Franciára fordított emlékiratot hoztunk magunkkal Ausztráliába, majdnem olyan régít, mint maga Ausztrália, a kiadás a francia forradalom VI. évéből való. A tolvaj George Barrington visszaemlékezései, akit 1790-ben Botany Bay-ban való száműzésre ítéltek. Az átkelés folyamán elárulta egy állítólagos fegyenc-lázadás tervét, az általa megnevezett bűnösöket a „Scarborough“ árbócára kötik fel és az árulót megjutalmazák, amennyiben szabadlábra kerül. E felett az ügy felett gyorsan elsiklik emlékirataiban. Annál nagyobb fantáziával ecsetel egy természetfeletti jelenséget: a Jöremény fokánál egy fregatta száguld dagadó vitorlakkal és csontvázakból álló legénységgel magasan a levegőn keresztül. A „Scarborough“ kapitányától hallja Barrington a nevet: „A bolygó hollandi“. Ezt a hajót az angol ponyvairó Marryat kapitány Barrington memoárjainak olvasása után jó csipetnek vélte és regénnyé vitorlázta fel. Marryat „Kisértethajó“-jából először Foucher és Dretsche csináltak operát, utánuk Richard Wagner, boldogan, hogy végre megtalálta a tengerről szóló, várva-várt németalföldi legendát, nem is sejtve, hogy a „Bolygó hollandi“ anyagát egy ausztráliai fegyencnek köszönheti.

Barrington emlékiratait Baedekernek használni, velük Sydney le-szármasztását megismerni nehéz vállalkozás. De az emléknep estjén, mikor utunkat lépten-nyomon hazatérő csoportok zárják el, az uccakép összeszemosódik az akkorival. A ragyogó homlokzatok mögött mintha sötét bozót húzódná meg, melyben egymáshoz láncolt férfiak álmukban nyögnek. Nem egy, a viharverte tenger fogságából elbocsájtott csapat támolyog-e ottan a szárazföldi fogságba? Nem egy részeg matróz ólálkodik-e ottan egy telepes háza körül, akinek a felesége fogolyként jött át és az átkelés alatt matrózok szeretője gyanánt kellett szolgálnia? Nem egy akasztott ember himbálódzik-e ott az állvány fokán? Messziről éles rikoltozás hallatszik; nem-e a busmannok harci lármája?

Nem. Mind ennek régen vége. Sydney világvárossá lett és Paramatta, Barrington későbbi tartózkodási helye, is modern városka. Paramattába, tehát mélyebben az ország belsejébe helyezte át Phillip kormányzó az angol-francia háborúk idején a székhelyét, mert az ellenséges hajók rajtaütésétől tartott. Azok nem jöttek, mert féltek az erős férfiak

ellenállásától, akik akkoriban a gyarmatot benépesítették.

Ezek az erős férfiak, akik Ausztráliát a francia megszállástól megóvták, fegyencek voltak. 27.294 lakosa volt a gyarmatnak a napoleoni háborúk végén; ebből negyven százalék fegyenc, huszonöt százalék volt fegyenc, harminc százalék asszony és gyermek — és csak öt százalék szabad telepes, valamint fegyőr. 1788-tól 1840-ig, évente háromezer fegyencet hajóztak ki Newsouthwales és Queensland partjain, Tasmániába. 1853-ig, Nyugatausztráliába egészen 1868-ig folytak a szállítmányok.

De a világháború folyamán Európába jött ausztráliai katonák „Diggers“-nek nevezték magukat, ezzel akarván kifejezésre juttatni, hogy nem az első, hanem a második fajta bevándorlóktól származnak le, vagyis azoktól a férfiaktól, akiket az ötvenes évek aranyláza hozott Ausztráliába és akik, óh! legnagyobb részben még csak nem is angol vérségűek voltak. Ezekből eredni, nagyobb tiszteletnek látszott előttük, mint a „Convicts“-tól való leszármazás.

Még ma sem, január 26.-án, azon a napon, mikor először szálltak partra és az évekig tartó küzdelmet a nélkülözéssel és zordonsággal felvették, még ezen a napon sem gondol az unoka az elődökre, akik — sterilizálatlanul — a legjobbat hozták létre, amit elődök létrehozhatnak: jó utódokat.

GÉRGELY SÁNDOR: 1514 (Páris, 1936.)

Eötvös József Magyarország 1514-ben című regénye óta nagy bátorság és nagy írói felkészültség kell ahhoz, hogy valaki a Dózsa-fölkelést válassza regény témául. 1847-ben Eötvös regényével a jobbágyfelszabadtás mellett szállott sikra. De döntő politika jelentősége mellett ez a regény egyúttal a magyar realista próza egyik első s egyben egyik legsúlyosabb jelentkezése is. Alapvető hibája, hogy az akkori történelemírás nyomán a parasztfölkelés jóformán egy ember, Dózsa György műveként nyer bemutatást. A jobbágyok nagy tömegét szürke, passzív, szenvedő masszának látja. Gergely Sándor helyes korismerettel felfegyverkezve nem Dózsa regényt ír, mint az eddigiek, hanem a magyar parasztfelkelés regényét. Ez a széles keret annak a ténynek a felismerése, hogy a jobbágytömegek nem csupán passzív szenvedői voltak a feudális elnyomásnak, hanem egyúttal aktív szervezői is annak a hatalmas viharoknak, amely a XVI. század első negyedében alapjában megrengette az addig örökéletűnek tartott és hirdetett feudalizmust. A két kötetre tervezett regény most megjelent első kötete tulajdonképpen a felkelés előtörténetét, létrejöttének gazdasági, politikai és ideológiai feltételeit mutatja be szinte zsufolt művészi mozgalmassággal. Addig is, míg a regény részletes bírálatára visszatérünk, bemutatjuk egyik — a regény levegőjére, módszérére, nyelvezetére — jellemző fejezetét.

Elfogadó terme sarkában ült Stockinger Hanes. Előtte az asztalon aranyak heverték. Egyet-egyét a mérlegre tett, némelyik szélét kis, fekete kövére dörzsölte, s a surlódás nyomát marató vízbe mártogatott üveg-pálcikával kente be. Nem, egyetlen hamis sem akadt a pénzek között.

Az átvizsgált darabokat gondosan egymásra rakta. Néha fölirt valamit. Máskor felkelt s dudolgatva, sétálgatva gondolkozott, de utána újra csak visszaült helyére és egymásra tornyozta az aranyakat. Már ötven henger állt egymás mellett s mindegyik ötven aranyból rakódott össze. Hátranyult s a mögötte álló nyitott vasládából új zacskót emelt ki. Ennek a tartalmát is az asztalra öntötte.

Balogh Gábor jöt a szobába.

— No mi az? Megmondtam, hogy ne háborgass.